

**ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ «ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ»
ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ κ. ΝΕΣΤΩΡΑ ΚΟΥΡΑΚΗ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ «ΙΑΝΟΣ»
ΤΗΝ 16.12.2021**

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΕΣ

**Στέλλα Πριοβόλου (συντονίστρια της εκδήλωσης), Ομότιμη Καθηγήτρια
Λατινικής και Ιταλικής Φιλολογίας, Πρόεδρος του Σώματος Ομοτίμων
Καθηγητών ΕΚΠΑ**

Ο Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης έχει ασχοληθεί με τον αρχαιοελληνικό και βυζαντινό πολιτισμό σε πολλά βιβλία του (αναφορά τίτλων). Στον πολιτισμό ακριβώς αυτόν αναφέρεται και το πρόσφατο βιβλίο του με τίτλο: Εισαγωγή στην Κλασική Ρητορική, ένα βιβλίο βαθιά επιστημονικό, εξαιρετικά διδακτικό και απαραίτητο για την εκπαίδευση των πολιτών. Ένα βιβλίο που καλύπτει σημαντικό κενό στην ελληνική βιβλιογραφία.

Είναι γεγονός ότι η Ρητορική δεν εκτιμάται στην Ελλάδα όπως και όσο της αξίζει. Θα περιμέναμε – γράφει ο Ν. Κουράκης - η Ρητορική να έχει και σήμερα στην Ελλάδα, όπως και κατά τον 19^ο αι., μια πρωτεύουσα θέση στην παιδεία μας και στην πνευματική μας παράδοση, η πραγματικότητα, όμως, είναι δυστυχώς απογοητευτική, και τούτο σε αντίθεση με άλλες χώρες.

Θα ήθελα στο σημείο αυτό να σας αναφέρω μια ενθαρρυντική πρωτοβουλία για την Ρητορική στην εκπαίδευση. Τα Αρσάκεια Σχολεία, υπό την διεύθυνση του συναδέλφου μας Καθηγητή Γ. Μπαμπινιώτη, έχουν καθιερώσει μαθητικούς ρητορικούς αγώνες με εξαιρετικές επιδόσεις των μαθητών τους, που πολλοί θα τις ζήλευαν, ιδιαίτερα ορισμένοι δημοσιογράφοι...

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι αναφορές του συγγραφέα Ν.Κ. στους κλασικούς ρήτορες Αριστοτέλη και Κικέρωνα, με την εμβάθυνση στην ανεκτίμητη παράδοση του ρητορικού έργου, θα μπορούσαν να αποτελέσουν αυτοτελείς μελέτες αξιόλογες. Ως διδάσκουσα μια ζωή τα κλασικά Γράμματα, ομολογώ πως συγκινήθηκα με τις αναφορές αυτές στην κλασική Γραμματεία, που γίνονται με τόσο αξιοθαύμαστο τρόπο όσο δεν συναντά κανείς σε ειδικούς φιλολόγους.

Συμπερασματικά, το βιβλίο αυτό είναι ουσιαστικά ένας αρμονικός συνδυασμός δύο πονημάτων, (ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ – ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ) που θα μπορούσε να αποτελέσει ένα εξαιρετικό βασικό εργαλείο εκπαίδευσης των νέων. Το «εγχειρίδιο Ρητορικής», όπως χαρακτήρισε το βιβλίο η Καθηγήτρια κ. Άννα Μπενάκη –Ψαρούδα, είναι αποκαλυπτικό, και με το διαβαθμισμένο υλικό του κεντρίζει το ενδιαφέρον του αναγνώστη, ο οποίος μπορεί να αποκτήσει μια ολοκληρωμένη γνώση περί Ρητορικής τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, όσο και σε πρακτικό, για την εκφορά δηλαδή ενός πειστικού λόγου με στόχο την επιτυχή επικοινωνία του με τους άλλους.

Αγαπητέ μας Νέστορα, σε ευχαριστούμε θερμά για την πολύτιμη προσφορά σου στα Ελληνικά Γράμματα.

Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα, Ομότ. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών,
Πρώην Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων, Ακαδημαϊκός

Το καινούργιο βιβλίο του κυρίου Νέστορα Κουράκη «Εισαγωγή στην Κλασική Ρητορική» είναι ένα ακόμη δείγμα της εντυπωσιακής ευρυμάθειάς του, αλλά και της δομημένης προσήλωσής του πάντοτε στο «ουσιώδες». Στο «τι χρη», στο ποιο είναι το «τέλος» (ο τελικός σκοπός), που πρέπει εκάστοτε να συγκρατεί τον χείμαρρο της ανθρώπινης σκέψης και του ανθρώπινου λόγου. Επέλεξε ως εργαλείο την ελληνικώτατη τέχνη της «Ρητορικής», στηριζόμενος και στην δική του επιστημονική και επαγγελματική διαδρομή.

Το έργο χαρακτηρίζεται μετριοφρόνα ως «Εισαγωγή», δηλ. ως ξεκίνημα ανίχνευσης ενός τοπίου ρευστού και πολυπρόσωπου. Είναι και η επιλογή

αυτή τεκμήριο της μεθοδικότητας του συγγραφέα, με την οποία εδάμασε την απέραντη ύλη της ιστορίας και της συστηματικής του ρητορικού λόγου, Έτσι η ύλη αυτή γίνεται προσιτή και από τους μη ειδικούς και ιδίως τους νέους.

Αρκούμαι σε αυτές τις επισημάνσεις, γιατί άλλες αρετές του βιβλίου θα τις σχολιάσουν ασφαλώς άλλοι πιο ειδικοί. Είμαι βεβαία ότι το «εγχειρίδιο» αυτό (νομίζω ότι περί εγχειριδίου πρόκειται) θα βρει άξιους μελετητές και χρήστες, που θα το καταστήσουν κλασικό στο είδος του.

Αχιλλεύς Κ. Αιμιλιανίδης, Κοσμήτωρ της Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Λευκωσίας, Γενικός Γραμματέας της Κυπριακής Ακαδημίας Επιστημών, Γραμμάτων και Τεχνών

Το νέο βιβλίο του Νέστορα Κουράκη συνιστά μια πλήρως ολοκληρωμένη πραγματεία επί της κλασικής ρητορικής, η οποία δεν έχω αμφιβολία ότι, αμέσως με την κυκλοφορία του έργου στο ευρύ κοινό και στην επιστημονική κοινότητα, θα καταστεί σημείο αναφοράς για οποιαδήποτε μελλοντική αξιολόγηση του θέματος.

Η εισαγωγή στη ρητορική καλύπτει ένα σημαντικό κενό στην ελληνική βιβλιογραφία, εφόσον συνδυάζει τις ιστορικές και θεωρητικές πτυχές της κλασικής ρητορικής, με προτάσεις πρακτικής φύσης για την ανάπτυξη και εφαρμογή ενός επιτυχημένου ρητορικού λόγου.

Ένα παρόμοιο πολύπλευρο έργο δεν είναι ευχερές να υλοποιηθεί. Ευτυχώς, ο Νέστωρ Κουράκης ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος για να το αναλάβει. Διεθνώς αναγνωρισμένος συνάδελφος, πανεπιστημιακός καθηγητής των ποινικών επιστημών, με πολυσχιδή συγγραφική καταξίωση στο πεδίο των κλασικών σπουδών, ένας πραγματικός homo universalis, όπως τον έχω χαρακτηρίσει και με άλλη ευκαιρία, δεν περιορίστηκε στη συγγραφή μιας απλής εισαγωγής, αλλά έγραψε ένα έργο που δίνει νέα πνοή στη συζήτηση του θέματος στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία.

Επιστρέφοντας στους κλασικούς συγγραφείς, αρχαίους Έλληνες και Ρωμαίους, ιδιαίτερα τον Αριστοτέλη και τον Κικέρωνα, ο Κουράκης δεν έχει συγγράψει απλώς ένα ακόμα βιβλίο, αλλά, μέσω αυτού, υποβάλλει προς όλους μας μια απολύτως πειστική πρόταση για άμεση επαναφορά της ρητορικής ως μαθήματος στο πρόγραμμα σπουδών του γυμνασίου, αλλά και πανεπιστημιακών προγραμμάτων. Σε μια εποχή που υπάρχει τάση για επιλογή μαθημάτων με εμφανή χρηστικότητα στην καθημερινή ζωή, το σύγγραμμα του Κουράκη υπενθυμίζει ότι η ρητορική συνιστά παράγοντα επαγγελματικής επιτυχίας και αυτογνωσίας. Θεωρώ πως το βιβλίο επιτυγχάνει πλήρως τους σκοπούς του και συχαίρω τον εκλεκτό συνάδελφο για το επίτευγμα του αυτό.

Δημήτρης Χρ. Αναστασόπουλος, Δικηγόρος Αθηνών, ΜΔ Ποινικών Επιστημών, Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Νομικών e-Θέμις, Σύμβουλος ΔΣΑ

Καταρχάς οφείλω θερμότερες ευχαριστίες στον συγγραφέα κο Ν.Κουράκη για την πολύ τιμητική πρόσκληση του να συμμετάσχω στην παρουσίαση του βιβλίου του και να βρίσκομαι ανάμεσα σε τόσο εκλεκτούς ομιλητές.

Ο Ν.Κουράκης για εμένα, και πιστεύω για τους περισσότερους, ενσαρκώνει πλήρως τη λέξη, και την έννοια, «δάσκαλος». Για όποιον τυχόν δεν τον γνωρίζει καλά, αρκεί το σύντομο βιογραφικό του σημείωμα στην αρχή του βιβλίου, για να κατανοήσει ποιος είναι ο συγγραφέας

Η πρώτη μου σκέψη όταν πήρα στα χέρια μου το βιβλίο ήταν αν είναι σημαντικό, αν είναι «είδηση» η έκδοση στην Ελλάδα ενός βιβλίου για την Κλασική Ρητορική. Δηλαδή η έκδοση ενός βιβλίου για τη ρητορική τέχνη στη χώρα όπου γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η έννοια της ρητορικής τέχνης.

Η απάντηση, τόσο πριν το διαβάσω όσο και, κυρίως, μετά ήταν: Βεβαίως και είναι! Γιατί δυστυχώς λείπουν στη σύγχρονη Ελλάδα όχι μόνο οι σχετικές εκδόσεις αλλά και η αγάπη, η γνώση για τη ρητορική τέχνη!

Στην εποχή των social media, του σύντομου και άχρωμου λόγου, των «Greeklish», είναι εξαιρετικά σημαντικό που μας δίνεται η αφορμή, μέσα

από αυτή την έκδοση, να μιλήσουμε για την ρητορική τέχνη, να προσπαθήσουμε να την κατανοήσουμε, να την αγαπήσουμε!

Και βεβαίως έχει πολύ μεγάλη αξία και για εμάς τους Δικηγόρους ειδικότερα, καθώς η ανάπτυξη και εφαρμογή ενός επιτυχημένου ρητορικού λόγου πρέπει να είναι διαρκώς ζητούμενο. Οπωσδήποτε συνιστά παράγοντα επιτυχίας ενός καλού δικηγόρου, ενός δικηγόρου που διακρίνεται πάνω από τον μέσο όρο!

Ωστόσο, το βιβλίο αυτό δεν αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο μόνο για τους δικηγόρους, ή τους πολιτικούς, αλλά και για κάθε άλλον επαγγελματία, από τους ηθοποιούς μέχρι και τους εμπόρους, και από τους συμβούλους επιχειρήσεων μέχρι τους δημοσιογράφους.

Το πόσο σημαντική άλλωστε είναι η ρητορική τέχνη για κάθε άνθρωπο, για κάθε επαγγελματία, το καταδεικνύει ο συγγραφέας ήδη από την έναρξη του προλόγου του, όπου παραθέτει μια φράση από μια εργασία του σερ Φράσις Μπαίηκον, ο οποίος επικαλείται με τη σειρά του το αντίστοιχο ρητό από τις «Παροιμίες» του Σολομώντα. Αναφέρει, λοιπόν, ο Μπαίηκον ότι *«Αυτός που έχει σοφία στην καρδιά του αποκαλείται οξυδερκής, αλλά εκείνος που η ομιλία του είναι γλυκειά κερδίζει –περισσότερη– σοφία»*, θέλοντας έτσι να δείξει ότι στους ανθρώπους το βάθος της σοφίας θα βοηθήσει οπωσδήποτε κάποιον να αποκτήσει καλό όνομα και κύρος, αλλά ότι η ευγλωττία είναι αυτή που έχει την υπεροχή στην καθημερινή ζωή!

Και το πώς μπορεί να αποκτηθεί αυτή η υπεροχή διδάσκεται με συστηματικό και μεθοδικό τρόπο στο βιβλίο μας. Στο πρώτο μέρος του οποίου ο συγγραφέας μας ταξιδεύει στις ρίζες της ρητορικής, ανιχνεύοντας την ιστορική της πορεία και ανάπτυξη στους αιώνες, ώστε να αντιληφθεί κανείς και την ουσία και τις προοπτικές της. Στο πρώτο αυτό μέρος μας ταξιδεύει από τις απαρχές της Ρητορικής τέχνης στις ελληνικές αποικίες της Σικελίας, τη διδασκαλία μετέπειτα του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, και των Σοφιστών μέχρι και την μετεξέλιξη της Ρητορικής στο Βυζάντιο αλλά και την επανεμφάνιση της στον 20^ο αιώνα, ιδίως την αναγέννηση της μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, μέσα από τη διδασκαλία της σε μεγάλα Πανεπιστήμια του κόσμου, τη συγγραφή σχετικών μελετών από κορυφαίους διανοητές, όπως ο Μισέλ Φουκώ, αλλά και την σύγχρονη αξιοποίηση της στα Μ.Μ.Ε.

και τις τηλεμαχίες. Βεβαίως, όλο αυτό το ταξίδι περιλαμβάνει αυτονοήτως και μια στάση στην Ρωμαϊκή συμβολή στην ανάπτυξη της ρητορικής, μέσα από τα έργα του Κικέρωνα, του Κοϊντιλιανού κ.α.

Μέσα από αυτό το ταξίδι στις ρίζες και τους αιώνες της ρητορικής τέχνης, και αφού ο αναγνώστης έχει πλέον κατανοήσει τόσο τη διαχρονική εξέλιξη της ρητορικής τέχνης όσο και την παγκόσμια αναγνώριση της αξίας της, οδηγούμαστε στο β' μέρος του βιβλίου, το οποίο, όπως σωστά παρατηρεί στον πρόλογο του και ο κος Αιμιλιανίδης, αποτελεί ένα check list όσων χρειάζεται να ακολουθήσει ένας επίδοξος εφαρμοστής της ρητορικής.

Μέσα από 20 απαντήσεις σε κρίσιμα ερωτήματα, ο αναγνώστης μαθαίνει τις βασικές τεχνικές της ρητορικής τέχνης, ώστε να τις εφαρμόσει και ο ίδιος στον εαυτό του προκειμένου να βελτιώσει τις ρητορικές ικανότητες του.

Έτσι, ο συγγραφέας ξεκινά να απαντά σε ερωτήσεις όπως είναι:

- το είδος του κοινού στο οποίο θα απευθυνθεί ο ομιλητής, ώστε να προσαρμόσει ανάλογα τον λόγο του, γραπτό ή προφορικό
- ποια είναι τα στοιχεία της προσωπικότητας του που πρέπει να αναδείξει, για να κερδίσει το ακροατήριο του
- πως θα επιλέξει το θέμα και τον τίτλο του, για να είναι ελκυστικά
- πως μπορεί να διασφαλίσει πληρότητα στην εξέταση και ερμηνεία ενός δικανικού ζητήματος
- πως θα στοιχειοθετήσει με λογική τα επιχειρήματα του, ώστε να τα κάνει βάσιμα και πειστικά, είτε για να υποστηρίξει τις απόψεις του είτε για να αποκρούσει εκείνες του αντιπάλου του
- πόσο πολύ «πάθος» και έκκληση στα συναισθήματα του κοινού πρέπει να διακατέχει τον λόγο του
- πότε το ύψος του πρέπει να είναι αυστηρό, μεσαίο ή γλαφυρό
- πως διαμορφώνει έναν επίλογο για να κλείσει τον λόγο του
- πως μπορούμε να προσδώσουμε στον λόγο μας ζωντάνια με τη φωνή, το βλέμμα και τις κινήσεις του σώματος μας

Αξίζει να δούμε ένα μικρό μόνο απόσπασμα από την απάντηση στην τελευταία αυτή ερώτηση: «*Επιπλέον, σημασία έχουν και ορισμένοι άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με την απαγγελία και που συνιστούν τη λεγόμενη «γλώσσα του σώματος». Πρόκειται ιδίως για το βλέμμα του ομιλητή, που θα πρέπει να είναι διαπεραστικό, ώστε οι ακροατές του να το εκλαμβάνουν ως σημείο επικοινωνίας με αυτούς. Ακόμη, η έκφραση του προσώπου αποτελεί ένα εξαιρετο εργαλείο για να μεταδώσει ο ομιλητής τα συναισθήματα του στο κοινό, σκυθρωπιάζοντας όταν αναφέρεται σε δυσμενείς προοπτικές, αγαλλιώντας όταν τα μηνύματα είναι αισιόδοξα και εκπέμποντας οργή όταν χρειάζεται να στηλιτευθούν οι αντίπαλοι του.*

Τέλος, βαρύνοντα ρόλο για την καλή απαγγελία παίζουν η στάση του σώματος του ομιλητή, ο οποίος δεν θα πρέπει να δείχνει ούτε πολύ «στητός» και άκαμπτος, ούτε όμως και σκυμμένος άχαρα προς το ακροατήριο. Επίσης, σημασία έχει και ο τρόπος που κινεί τα χέρια του: θα πρέπει αυτά να τονίζουν με έμφαση, αλλά χωρίς υπερβολή, τα λεγόμενα του, έτσι ώστε ο τόνος της φωνής να συμβαδίζει ρυθμικά με τις κινήσεις των χεριών και τις συσπάσεις του προσώπου.

Η σπουδαιότητα όλων αυτών των κινήσεων/εκφράσεων προσώπου και σώματος γίνεται ακόμη μεγαλύτερη στη σύγχρονη εποχή λόγω της τεχνολογίας, η οποία επιτρέπει σε όλους να βλέπουν από κοντά την κάθε λεπτομέρεια ενός ανθρώπου, άρα ακόμη και την αμηχανία του ή τη δυσάρεστη έκπληξη στο βλέμμα του, και τούτο χάρη στην τηλεόραση, τις βιντεοθόνες των λαϊκών συγκεντρώσεων και τα συναφή διαδικτυακά μέσα (Youtube, social media, κ.λπ.).»

Καταλαβαίνει, λοιπόν, κανείς ότι οι συμβουλές, οι «οδηγίες» που βρίσκει κανείς σε αυτό το σύγγραμμα θα τις ακριβοπλήρωνε για να τις ακούσει σε μια σχολή ρητορικής τέχνης ή από κάποιον επικοινωνιολόγο. Και αυτό ακριβώς είναι που ξεχωρίζει το συγκεκριμένο βιβλίο, καθώς συγκεράζει άριστα την ιστορική αναδρομή στη ρητορική τέχνη με τις πρακτικές συμβουλές για όποιον επιθυμεί να εξασκήσει τις ρητορικές του ικανότητες. Συμβουλές οι οποίες είναι καταστάλαγμα εμπειρίας αιώνων και βάσει των

κανόνων που έθεσαν κάποιοι από τους πιο σπουδαίους ρήτορες όλων των εποχών.

Για αυτό άλλωστε βρίσκω και εξαιρετικά σωστή τη σκέψη του Κοσμήτορα του Αιμιλιανίδη στον πρόλογο του βιβλίου, για την επαναφορά της ρητορικής ως μαθήματος τόσο στο Γυμνάσιο όσο και στο Πανεπιστήμιο!

Μάλιστα, με αφορμή την έκδοση αυτή έφερα στο μυαλό μου κάτι που σκεφτόμουν έντονα παλαιότερα: γιατί να μη συστήσουμε ως δικηγορικό σώμα, ως νομικός κόσμος ευρύτερα, μια Σχολή Ρητορικής Τέχνης, τόσο για τους Έλληνες όσο όμως και για τους ξένους. Είμαι βέβαιος ότι θα μπορούσε να έχει διεθνή εμβέλεια και ανταπόκριση ένα τέτοιο εγχείρημα. Ίσως η έκδοση αυτή είναι μια εξαιρετική αφορμή να το συζητήσουμε.

Τέλος, ευχαριστώ και πάλι θερμά για την τιμητική πρόσκληση και εύχομαι το βιβλίο αυτό να είναι καλοτάξιδο, το αξίζει.

Χριστόφορος Αργυρόπουλος, Δικηγόρος Αθηνών, Επίτιμος Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Εισήγηση στην παρουσίαση του βιβλίου του Ν. Κουράκη «Εισαγωγή στην Κλασική Ρητορική».

I. Με τιμά και με συγκινεί η πρόσκληση να μετάσχω στην παρουσίαση του νέου βιβλίου του φίλτατου συναδέλφου «εν όπλοις δικαίου» και εξέχοντος ακαδημαϊκού δασκάλου Νέστωρος Κουράκη. Η «Εισαγωγή στην κλασική Ρητορική» είναι ένα ακόμα έργο που αποκαλύπτει την ευρύτατη γνώση και την οξεία κριτική σκέψη, την επιστημονική ακεραιότητα, μεθοδικότητα, αλλά και την ευγένεια και το χαρίεν ύφος, που διέπουν τη συνόλη προσωπικότητα του συγγραφέα. Ο Νέστωρ Κουράκης είναι άνθρωπος πολύτροπος, η ενασχόλησή του καλύπτει μια εκτεταμένη περιοχή θεμάτων της Εγκληματολογίας και των εν γένει ποινικών επιστημών, αλλά και της ευρύτερης θεωρίας του Δικαίου και της ιστορικής και δογματικής έρευνας κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών θεσμών.

II. Το βιβλίο εκκινεί από την ιστορικά βεβαιωμένη σχέση της Ρητορικής ανά τους αιώνες με την ελευθερία του λόγου και τη δημοκρατία, αξίες στις οποίες έχει προσφέρει σημαντικά η τέχνη που θέλγει την ψυχή των ακροατών, αλλά και θέλει να τους πείθει με τη λογική της. Στο βιβλίο εκτίθεται παραδειγματικά η ιστορική εξέλιξη της ρητορικής, που γνώρισε περιόδους ακμής, υφέσεων, επαίνου αλλά και επικρίσεων. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο για τη χρηστικότητα, όσο και για τον μεθοδικό και πνευματώδη τρόπο, με τον οποίο ο Νέστωρ απαντά σε είκοσι κρίσιμα ερωτήματα που το καθιστούν υπόδειγμα διδακτικού εγχειριδίου, όπως επισημαίνει στο επίμετρο ο κ. Χ. Κρεμμύδας.

III. Συμμετέχω στην ενδιαφέρουσα σημερινή εκδήλωση ως απλός θεμιστοπόλος και περιορίζομαι σε μια σύντομη αναφορά στη δικανική Ρητορική, τον υπερασπιστικό λόγο, την κορύφωση του «δράματος» της ποινικής δίκης. Σύμφωνα με την ουμανιστική διδασκαλία του Γ.-Α. Μαγκάκη, που συμμερίζομαι, η απόφαση του ποινικού δικαστηρίου αποτελεί *«τόλμημα της συνείδησης του δικαστή, μια διαλεκτικά συνθέτουσα κρίση, που καλείται να απαντήσει σε ερωτήματα που δεν έχουν μονοσήμαντη θέση και καθιστά την επιλογή υπαρξιακή πράξη»*. Ο συνήγορος βρίσκεται σε αρμονία με την ηθική του συνείδηση, διότι *«επιτελεί ένα έργο, το οποίο συμβάλει σοβαρά στο να απονεμηθεί ποινική δικαιοσύνη με τον μόνο τρόπο που την δικαιώνει ηθικά»*: την «κάθαρση» του εγκλήματος, όχι με την τυφλή ανταπόδοση στο «κακό» που προξένησε ο δράστης του «κακού» της ποινής, αλλά βάσει της αντίληψης που θεωρεί την ποινή ως *το αναγκαίο και δίκαιο μέσο ειρήνευσης της κοινωνικής συμβίωσης τους βασικούς όρους της οποίας διατάραξε το έγκλημα*. Η προσωπική μου κατηγορητική αρχή είναι, ότι ο συνήγορος, έχει βεβαίως την υποχρέωση να επικαλείται ό,τι ωφελεί τον κατηγορούμενο, βαρύνεται, όμως, με το καθήκον αλήθειας και αυτό τον γειώνει με ασφάλεια στην πραγματικότητα, ενώ ταυτόχρονα αισθάνεται ότι εκπληρώνει το χρέος μιας προεχόντως ηθικής αυτοδέσμευσης.

IV. Για τους λόγους αυτούς πιστεύω, ότι ο υπερασπιστικός λόγος πρέπει να είναι «καθολικός» και καλόπιστος, διότι τότε μόνο έχει την ικανότητα να πείθει. Η μονομέρεια ή, ακόμα χειρότερα τα «τεχνάσματα» της υπεράσπισης προκαλούν έναν ακραίο τιμωρητισμό. Η υπεράσπιση, για να είναι αποτελεσματική, προϋποθέτει, ότι ο συνήγορος εκθέτει τα κρίσιμα γεγονότα, με πληρότητα και προσπαθεί να τα αξιολογήσει με τη μεγαλύτερη δυνατή αντικειμενικότητα, ώστε να ληφθούν σοβαρά υπόψη κατά την τελική στάθμιση των αντιθέτων επιχειρημάτων. Η ποινική δίκη είναι ένας δημόσιος «αγώνας» και οι αντίπαλοι οφείλουν να τηρούν τους κανόνες της αξιοπρεπούς διεξαγωγής του. Ο συνήγορος οφείλει να μην υποτιμά την κοινή νοημοσύνη, όπως συμβαίνει όταν αμφισβητεί βεβαιωμένα γεγονότα, αλλά να προσπαθεί να εξηγήσει με μεθοδολογικά αποδεκτό λογικά τρόπο, υπέρ του εντολέα του. Η αντίθετη πρακτική είναι δεοντολογικά ανεπίτρεπτη, αλλά και ωφελμιστικά καταστροφική. Στην ποινική δίκη αναζητείται η ενοχή ή μη του δράστη μιας πράξης, που έχει ηθικοκοινωνική απαξία, αλλά η τέλεσή της, *«συχνά και άσχετα με τη βαρύτητά της, συνιστά δραματική έκφραση του ψυχικού και πνευματικού κόσμου του δράστη στη σύγκρουσή του με τις καθιερωμένες αξίες της κοινωνικής ζωής»*. Η ρεαλιστική εκδοχή της δικανικής ρητορικής δεν περιορίζεται σε άμετρες και άγονες αμφιβολίες, αλλά αναδεικνύει τα κατά περίπτωση προσωπικά στοιχεία, την ιδιοσυστασία του συγκεκριμένου ανθρώπου και τις ιδιαίτερες περιστάσεις τέλεσης, καθώς και το ψυχοδιανοητικό επίπεδο της συνείδησής του, ώστε να κριθεί με ορθολογικό τρόπο αν αυτός είχε την *πραγματική* δυνατότητα να αποφύγει να ενεργήσει όπως έπραξε.

V. Τέλος ο συνήγορος οφείλει να σεβαστεί και να κατανοήσει την οδύνη του θύματος ή των οικείων του, χωρίς όμως να υποβαθμίσει τις βαριές συνέπειες της καταδίκης του δράστη, τη στέρηση της ελευθερίας του και τον κοινωνικό στιγματισμό του, που φτάνει ως τον κοινωνικό αποκλεισμό. Έχει συνείδηση, ότι το δικαίωμα υπεράσπισης, οι δικονομικοί τύποι και το αίσθημα επιείκειας δεν αποτελούν είδος προνομίου, ήτοι για να ευνοήσουν τον συγκεκριμένο κατηγορούμενο. Έχουν μια γενικότερη ολκή και αξία, εξασφαλίζουν κάθε άνθρωπο από

την αυθαίρετη άσκηση της ποινικής εξουσίας. Η σύγχρονη αντίληψη για τον ποινικό κολασμό επιστρέφει έτσι στις ιδεολογικές ρίζες της, στο Διαφωτισμό, ανακαλεί την οξυδερκή ρητορική του Μοντεσκιέ, ότι «η ελευθερία του πολίτη εξαρτάται κυρίως από την ποιότητα της ποινικής νομοθεσίας». Τολμώ να προσθέσω «και της δικαστικής πρακτικής». Ό,τι και αν έπραξε ο δράστης του εγκλήματος θεωρείται αθώος ως την αμετάκλητη καταδίκη του, δικαιούται μια δίκαιη δίκη και αξιώνει μια αμερόληπτη και αιτιολογημένη απόφαση. Η έννομη τάξη δεν υιοθετεί τη νοοτροπία και τις πρακτικές του εγκλήματος. Δεν εκδικείται, αλλά προστατεύει την ελευθερία και την ασφάλεια όλων των κοινωνιών.

Χρήστος Κρεμμύδας, Αναπλ. Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας και Συνδιευθυντής του Ερευνητικού Κέντρου Ρητορείας και Ρητορικής, γαλ Holloway, Πανεπιστήμιο Λονδίνου

Καλησπέρα σας! Σας ευχαριστώ κα. Πριοβόλου! Ευχαριστώ το εκλεκτό ακροατήριο για την προσέλευσή του και για την προσοχή του. Θα ήθελα κι εγώ να συγχαρώ τον κο. Κουράκη για τη δημοσίευση του πραγματικά εξαιρετικού βιβλίου του, αλλά και να τον ευχαριστήσω για την τιμή να συνεισφέρω την ελάχιστη συμβολή του Επιμέτρου στο εμβριθές έργο του.

Ας μου επιτραπεί να αναφερθώ σε τρία σημεία που άπτονται θεμάτων που θίγει ο κος. Κουράκης και ίσως αποτελέσουν έναυσμα για περαιτέρω συζήτηση και σκέψη.

Διαβάζοντας κανείς την «Εισαγωγή στην Κλασική Ρητορική» μπορεί να ανιχνεύσει ένα μίτο που συνδέει την μακρά παράδοση της ρητορικής εκπαίδευσης από την Αθήνα του 5^{ου} αιώνα πΧ. μέσω της Ρώμης με την εποχή μας.

Οι πρώτοι γνωστοί σε μας συγγραφείς **ρητορικών εγχειριδίων** του 5^{ου} αιώνα ο Κόρακας, ο Τισίας, ο Γοργίας, ο Θρασύμαχος από τη Χαλκηδόνα, ο Θεόδωρος ο Βυζάντιος, μετέφεραν στο γραπτό λόγο την τέχνη της πειθούς και τη διδασκαλία της. Το έργο όμως που ξεχωρίζει τον 4^ο αιώνα παράλληλα με τη Ρητορική του Αριστοτέλη είναι η «**Ρητορική Προς τον**

Αλέξανδρο» (αποδίδεται στον Αναξιμένη από τη Λάμψακο), έργο στο οποίο αναφέρεται ο κος. Κουράκης στο πρώτο μέρος του βιβλίου.

Σταχυολογώ ένα σύντομο απόσπασμα απ' αυτό το διδακτικό εγχειρίδιο ρητορικής του 4^{ου} πΧ αιώνα. Αναφέρεται στο πώς μπορεί να αντιμετωπίσει ο ρήτορας το θόρυβο και τις διακοπές που είναι δυνατόν να προκαλέσει το ακροατήριο ενός δικαστηρίου:

18.8: ἐὰν δὲ προεληλυθότος 15τοῦ λόγου θορυβῶσιν, ἐὰν μὲν ὀλίγοι τινὲς τοῦτο ποιῶσιν, ἐπιτιμητέον τοῖς θορυβοῦσι καὶ πρὸς αὐτοὺς λεκτέον ὅτι δίκαιον νῦν μὲν αὐτοὺς ἀκούειν ἐστίν, ἵνα μὴ κωλύωσι τοὺς ἄλλους ὀρθῶς δικάζειν, ἐπὰν δὲ ἀκούσωσι, τότε ποιεῖν ὅ τι ἂν ἐθέλωσιν·...συλλήβδην δὲ τοῖς θορύβοις ἀπαντήσομεν κεφαλαιωδῶς ἢ γνώμαις ἢ ἐνθυμήμασι, δεικνύντες τοὺς θορυβοῦντας ἢ τοῖς δικαίοις ἢ τοῖς νόμοις ἢ τῷ συμφέροντι τῆς πόλεως ἢ τῷ καλῷ ἐναντιουμένους· ἐκ γὰρ τῶν τοιούτων ἔστιν ὅτι μάλιστα παῦσαι τοὺς ἀκούοντας θορυβοῦντας.

Η «Ρητορική Προς τον Αλέξανδρο» αναδεικνύει τη σημασία της ρητορικής παιδείας ως μέσου για την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων επικοινωνίας, όπως ένα θορυβώδες και δυσμενώς διακείμενο ακροατήριο. Είναι απαραίτητη λοιπόν η εξοικείωση όλων των επίδοξων ομιλητών/ρητόρων με εγχειρίδια όπως η Ρητορική Προς τον Αλέξανδρο και η Εισαγωγή στην Κλασική Ρητορική του κου. Κουράκη.

Το δεύτερο σημείο που θα ήθελα να θίξω είναι το εξαιρετικής σημασίας θέμα του ήθους στη Ρητορική. Το **ήθος** είναι σύμφωνα με τη Ρητορική του Αριστοτέλη, **«η πιο αποτελεσματική μορφή πειθούς»**. Τί σημαίνει όμως «ήθος»; Ήθος είναι η αντανάκλαση του χαρακτήρα, οι εμφανείς πνευματικές, ηθικές και διανοητικές ιδιότητες ενός ατόμου. Επιπρόσθετα στοιχείο ήθους είναι η εντύπωση που δημιουργεί κανείς σχετικά με τις πεποιθήσεις του, ηθικές, θρησκευτικές, ιδεολογικές και πολιτικές και το κατά πόσον αυτές συμπίπτουν ή αποκλίνουν από τις απόψεις, τις ιδέες και τα πιστεύω του ακροατή ή του ακροατηρίου. Πρόκειται λοιπόν για μια έντεχνη μορφή πειθούς, δηλαδή υπόκειται σε επεξεργασία, και αφορά τόσο στην παρουσίαση του ήθους του ίδιου του ομιλητή, όσο και του αντιπάλου ή των αντιπάλων του. Στην διαδικασία της επικοινωνίας το ήθος είναι εργαλείο πειθούς καθώς διευκολύνει την

(νοητική και πνευματική) προσέγγιση ανάμεσα στον ομιλητή και τον ακροατή και καθιστά τον ακροατή ευμενέστερα διακείμενο απέναντί του.

Ο Αριστοτέλης όμως διατείνεται πως το ήθος του ομιλητή θα πρέπει να συνάγεται από το περιεχόμενο των λόγων του, και όχι από την γνώμη που μπορεί να έχει ήδη σχηματίσει κανείς γι' αυτόν. Κι αυτό εγείρει το ερώτημα: πώς μπορεί ένας ομιλητής για τον οποίο έχει δημιουργηθεί μια αρνητική γνώμη, ένα αρνητικό «κλίμα» στον δημόσιο βίο, να το ανατρέψει; Είναι δυνατόν να αποσειεί αυτό το πέπλο της δυσπιστίας μέσω των λόγων του και να πείσει το ακροατήριό του;

Ο Quintilian/Koϊντιλιανός στην *Ρητορική Αγωγή* του (11.1.77) αναφέρεται στο τί πρέπει να κάνει κανείς αν σε μία έφεση πρέπει να αντιμετωπίσει δικαστές που ήδη τον έχουν καταδικάσει σε πρώτο βαθμό:

Ασφαλέστερο είναι να παραδεχθούμε το λάθος να ζητήσουμε συγγνώμη και να προσπαθήσουμε με κάθε τρόπο να κάνουμε το δικαστή να μετανιώσει για την οργή του [που εκδήλωσε].

Προφανώς οι υποδείξεις του Κοϊντιλιανού έχουν εφαρμογή και σε άλλες συνθήκες επικοινωνίας, όπως στον πολιτικό λόγο. Η απολογία και η παραδοχή λάθους είναι βασική προϋπόθεση για την αλλαγή στάσης ενός προκατειλημμένου ακροατηρίου και την (πιθανή) επαναξιολόγηση του ήθους του ομιλητή.

Εξίσου σημαντική στην προβολή του ήθους του ομιλητή είναι και η αίσθηση της αυτοπεποίθησης που αποπνέει, του «θάρρους» που θα έλεγαν οι αρχαίοι. Ο κος Κουράκης παρατηρεί τα εξής (σελ. 176):

«...ένα... στοιχείο της προσωπικότητας του ομιλητή, το οποίο αποτελεί σημαντική προϋπόθεση στο να κερδίσει το ακροατήριό του, ... είναι η άνεση και ο «αέρας» που μπορεί να έχει μπροστά στο ακροατήριό του –να εκπέμπει, δηλ., *αυτοπεποίθηση*».

Αυτή η αυτοπεποίθηση μπορεί να εκπηγάξει από την εμπειρία, τις γνώσεις, την αυθεντία της «θέσης»/του αξιώματος αλλά ο «αέρας» αυτοπεποίθησης μπορεί να είναι και επίπλαστος, (fake). Η προβολή και διατήρηση του ρητορικού ήθους, κυρίως των δημοσίων προσώπων, είναι

μια λεπτή και τεχνική υπόθεση η οποία προϋποθέτει στενή ενασχόληση με τη ρητορική τέχνη.

Το τρίτο σημείο στο οποίο θα ήθελα να αναφερθώ είναι ο ρόλος των λογογράφων στο «πλάσιμο» ενός αξιόπιστου ήθους για τους πολιτικούς-ρήτορες τους οποίους συμβουλεύουν. Από την εποχή του Αντιφώντα, του Λυσία και του Δημοσθένη, λογογράφοι, κινούνταν στις παρυφές της δικανικής και πολιτικής δραστηριότητας. Σήμερα γνωρίζουμε πολύ περισσότερα για το *modus operandi* των λογογράφων σύγχρονων *speechwriters* ή *spin)doctors*, όπως ο Jon Favreau (ελληνικής καταγωγής *speechwriter* του Barack Obama) ή ο Sylvain Fort (λογογράφος του Emmanuel Macron)¹. Οι *speechwriters* συνεργάζονται με τους «εργοδότες» τους για τη διαμόρφωση ενός «ρητορικού ήθους» που πρέπει ν' ανταποκρίνεται σ' ένα πολύ ευρύ και συχνά πανεθνικό, υπερεθνικό ή και παγκόσμιο ακροατήριο και ενίοτε εχθρικά διατεθειμένο.

Ο κος. Κουράκης αναφέρεται στο λόγο του Κλίντον στην Αθήνα το 1999, όπου ο Αμερικανός πρόεδρος ουσιαστικά εξέφρασε κάποια μεταμέλεια για την αμερικανική υποστήριξη προς τη χούντα των συνταγματαρχών κι έτσι διασκέδασε την εις βάρος του δυσμένεια εκ μέρους ενός μεγάλου μέρους του ακροατηρίου. Όμως είναι σημαντικό να αναγνωρισθεί η ουσιαστική συμβολή του Paul Glastri², του ελληνοαμερικανού λογογράφου του Κλιντον, στην επιτυχία του λόγου, μια επιτυχία που βασίστηκε εν πολλοίς σ' αυτή την, μετρημένη και προσεκτική έστω, αναγνώριση λάθους εκ μέρους του Αμερικανού Προέδρου.

Επίλογος

Η «Εισαγωγή στην Κλασική Ρητορική του καθηγητή Νέστορα Κουράκη αναδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο την αξία της κλασικής ρητορικής παιδείας, την καίρια θέση της και την χρησιμότητά της και στη σύγχρονη εποχή. Εύχομαι να αποτελέσει διδακτικό εγχειρίδιο που θα συμβάλει τα

¹ <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/emmanuel-macron-s-singular-style-inspires-love-and-hate-1.4656199>

² <https://www.ekathimerini.com/opinion/213427/a-look-back-at-clinton-s-1999-visit-to-athens/>

μέγιστα στην διάδοση της ρητορικής παιδείας και στην επανένταξη της ρητορικής στο εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά και να συντελέσει στην ευαισθητοποίηση και μύηση ενός ευρύτερου κοινού στην τέχνη της πειθούς.

Συγχαρητήρια και πάλι κε. Κουράκη γι' αυτό το συγγραφικό σας επίτευγμα. Εύχομαι να έχει ευρύτατη κυκλοφορία και να μεταφραστεί και σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες. Ελπίζω να μου δοθεί η ευκαιρία να παρευρεθώ στην παρουσίαση της αγγλικής έκδοσης της Εισαγωγής στην Κλασική Ρητορική!

Σας ευχαριστώ!

Γιάννης Πανούσης, *Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, πρ. Πρύτανης Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης*

Η ελληνική ρητορική γεννήθηκε από/για την ελευθερία του λόγου[παρρησία] στην Αττική Δημοκρατία του 5^{ου} π.χ αιώνα και δοκιμαζόταν καθημερινά στις Συνελεύσεις του Δήμου και στις Συνεδριάσεις των Δικαστηρίων.

Από την άλλη ο χρηστός ηγέτης της εποχής σεβόταν τη συλλογική σοφία της μετριοπάθειας, της δικαιοσύνης, της διανοητικής πειθαρχίας και ήταν λάτρης της μεσότητας και αρνητής της εκδικητικής εξουσίας [τυπτόμενοι αντιτύπτειν, *Κρίτων*]. Η αναγκαία ηθική ελευθερία της συνείδησής του προϋπέθετε επιμέλεια ψυχής και σωφροσύνη, πραότητα κι ευγένεια, καλλιέργεια πνεύματος με αποφυγή της οξύτητας των αντι-παρα-θέσεων και κυρίως αποχή από *δισσούς λόγους*[διγλωσσία/διπροσωπία].

Στην εξαιρετική ανάλυση του *φίλου Νέστορα* θα βρει ο αναγνώστης όλη τη σχετική επιχειρηματολογία για τη σχέση ελευθερίας λόγου και δημοκρατικών θεσμών, για την αντιπαράθεση Πλάτωνα και Σοφιστών ως προς την αξία της Ρητορικής και ιδίως για την *άποψη του Πλάτωνα ως προς την 'καλή' και 'κακή' πλευρά της Ρητορικής*[σ.23επ.]

Στην εισήγησή μου θα περιοριστώ σε ορισμένα κρίσιμα ερωτήματα που θίγει και ο συγγραφέας με άψογο τρόπο.

Αναρωτιέμαι π.χ αν η *Ρητορική* συνιστά τέχνη λόγου, τεχνική αφήγησης ή μήπως αποτελεί μία μορφή πολιτικής παραπλάνησης, νοθευμένης ηθικής της αμφιβολίας [misdirection][1], έναν τρόπο χάλκευσης ημι-αληθειών ή ένα τέχνασμα απόκρυψης των σημαινόμενων.

Σήμερα π.χ συχνά η ιδεολογική γλώσσα χρησιμοποιείται ως παραπλανητικός παράγων, ως πανουργία του λόγου[2]. Η παραπλανητική γλώσσα συμβάλλει στη δια-μόρφωση μιάς νοοτροπίας του “ως εάν”, δηλαδή σε επινοήματα κι ημιπλάσματα[3] και σε αυταπάτη/ψευδαίσθηση ως προς την πραγματικότητα. Ο παραπλανητικός λόγος, ως πρόσχημα ή κι ως άλλοθι, οδηγεί σκόπιμα σ’ εσφαλμένα συμπεράσματα, δελεάζοντας, αποκοιμίζοντας, αφιονίζοντας, εκμαυλίζοντας, εξαχρειώνοντας ή παγιδεύοντας το ακροατήριο ή το κοινό, μέσω σοφισμάτων παραδοξολογίας.

Έτσι π.χ ο σοφιστικός ισχυρισμός καταλήγει σ’ επικίνδυνους παραλογισμούς[4], ενώ πολλάκις γίνεται και εριστικός, όπου η *Ρητορική* των δι-αφωνιών παίρνει χαρακτήρα βίαιης επιβολής της δοξασίας[5]. Η αντιλογική τίθεται στην υπηρεσία της Εξουσίας ή του Πλούτου.

Από την άλλη η σημειολογία της αντιεπιστημονικής κι ανορθολογικής σοφιστίας συνίσταται σ’ έναν τυποποιημένο τρόπο προβολής μιάς έωλης επιχειρηματολογίας, όπου συναντιώνται οι δογματικοί και οι σκεπτικιστές, οι οποίοι καθιστώντας τον ‘ήττονα λόγον’ ως κρείττονα, μάλλον υπο-κριτική ικανότητα θεατρικής performance επιδεικνύουν παρά διδάσκουν αλήθειες. Άλλωστε Διδακτική χωρίς ηθικό στοχασμό, μέσω αντιφατικών κι αλληλοσυγκρουόμενων απόψεων, καταλήγει με βεβαιότητα σε ηθικό σχετικισμό.

Ο ‘διττός λόγος’, ως προπαγάνδα και αυλικού τύπου ρητορεία κι όχι ως χρήσιμον *Κάτοπτρον Ηγεμόνος*, δεν στοχεύει στη βελτίωση της διακυβέρνησης αλλά στον ψυχολογικό χειρισμό των μαζών. Γι’ αυτό χρησιμοποιείται συνήθως από δημαγωγούς και λαϊκιστές.

Τα ρητορικά σχήματα, ως λογο-τεχνικός καλλωπισμός του λόγου, δεν πρέπει να συγκρούονται με τα στοιχεία/αποδείξεις, διότι τότε εκφεύγουν της *élocution* και καταλήγουν στη σύγχυση όρων και εννοιών.

Προκατασκευασμένες φράσεις-κλισέ, υφολογικά τρικ αποκρύπτουν επιμελώς την πραγματική εικόνα κι ανατρέπουν τους κώδικες επικοινωνίας[6].Οι λεγόμενοι 'λαθραίοι συλλογισμοί' πιθανολογούν για να επηρεάσουν συναισθηματικά κι όχι για να πείσουν ορθολογικά[7].

Ευτυχώς που η ανθρωπιστική υποστασιοποίηση της ελληνικής γλώσσας δεν αφήνει πολλά περιθώρια *μη-ταύτισης του σημαίνοντος-όρου με το σημαίνόμενο-νόημα του όρου*. Οι όροι πρέπει κατά τη γνώμη μου να συμπεριλαμβάνουν πάντοτε και το αληθές περιεχόμενό τους. Γι'αυτό και ο ρητορικός λόγος πρέπει να είναι συμβουλευτικός, δικανικός κι επιδεικτικός της αληθείας[8]. Άλλωστε κεντρικό θέμα της γνωσιοθεωρίας είναι η ανεύρεση της πραγματικής έννοιας της αλήθειας, η διανοητική διαδικασία διατύπωση εύλογων κρίσεων[9]. Η πλαστή ευγλωττία με τα αληθοφανή επιχειρήματα στο τέλος 'δαγκώνει τη δηλητηριασμένη γλώσσα της'.

Αν υιοθετήσουμε την άποψη του Λουίτζι Πιραντέλλο

"ό,τι φαίνεται, ό,τι καταλαβαίνεις, ό,τι πιστεύεις κι ό,τι –κατ'εσέ-συμβολίζει"

δεν σημαίνει υποχρεωτικά ότι κι έτσι είναι τα πράγματα.

Η φαινομενική σοφιστική συνήθως αποτελεί μέρος ρόλων πολιτικής εξαπάτησης ψηφοφόρων, θήρευσης αφελών πολιτών κι όχι διαδικασία προώθησης βάσιμων αποδείξεων αλήθειας. Σε κάθε περίπτωση δεν αναδεικνύει το ήθος του ομιλούντος αλλά μάλλον τον δόλο του. Αντίθετα η πειθώ και η ευβουλία διδάσκουν σοφία και αρετή, καθώς ο ομιλών δεν διατρέχει τον κίνδυνο-όπως ο σοφιστής- ν' αυτο-αντιφάσκει και ν' αυτο-αναιρείται [υπο]στηρίζοντας τα πάντα και τ'αντίθετά τους. Η Ρητορική πρέπει να παραμείνει 'πειθούς δημιουργός'[Γοργίας] ή μέσον πειθούς[Αριστοτέλης], είναι και το θεμελιώδες συμπέρασμα[νομικό και ηθικό] του καθηγητή Νέστορα Κουράκη. Η Ρητορική από επικοινωνιακή τεχνική πλησιαστικών κωδίκων[10] δεν πρέπει να μεταβληθεί σε μορφή εξουσιαστικής έκφρασης[11]

Δικό μου υστερόγραφο: πόσο ανοικτή είναι άραγε η συνταγματική κοινοβουλευτική Δημοκρατία μας στα 'βελοούδινα τεχνάσματα φιλικής

παραπλάνησης”];[12] και πόσο ανεκτική είναι στην πολιτική παραπλάνηση [οιονεί-αποπλάνηση;] [13] κι εντέλει στη χάλκευση της αλήθειας στο βωμό των fake news[14]και στην καλλιέργεια ψευδαισθήσεων και ψευδοοραμάτων;[15].

Πριν κλείσω την εισήγησή μου θα μου επιτρέψετε να πω δύο λόγια για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη, αγαπητό συνάδελφο για 40 και πλέον χρόνια.

Ο Νέστωρ δεν είναι απλώς ένας πρωτοπόρος εγκληματολόγος, ένας εξαιρετικός νομικός κι ένας ενεργός [κοσμο]πολίτης. Είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός σύγχρονου τύπου *homo universalis* με ερευνητικό κριτικό πνεύμα, απασχολούμενου, επιτυχώς, με πολλά αντικείμενα τέχνης κι επιστήμης. Είναι ένας ολοκληρωμένος πνευματικά και ηθικά άνθρωπος ,με συγκροτημένη άποψη για όλα τα κρίσιμα ζητήματα του καιρού μας, διαθέτοντας πολλά ερμηνευτικά εργαλεία και μεγάλη ευαισθησία.

Του εύχομαι από καρδιάς κάθε επιτυχία στο βιβλίο και στη ζωή

Γιάννης Πανούσης

[1] **Νικόλαος Α.Σαμαράς**, *Πολιτική Παραπλάνηση-Εγκόλπιο*, εκδ. Έμβρυο 2020, σ.46

[2] **Γ.Χατζικωνσταντίνου**, *Ενάντια στην πανουργία του λόγου*, Θεσσαλονίκη 2007

[3] **Η. Vaihinger**, *Die Philosophie des Als-Ob*, 7-8 ed. Leipzig 1922

[4] **Χ.Δημόπουλος**, *Ποινική δικαιοσύνη και έγκλημα-τα ελληνικά θεμέλια*, Παπαζήσης 2020, σ254

[5] οπ.π., σ.434

[6] **Ουμπέρτο Έκο**, *Θεωρία Σημειωτικής*, μτφ. Έφη Καλλιφατίδη, Γνώση, β' εκδ. 1989, 429

[7] οπ.π., 427

[8] **Χ.Θεοδωρίδης**, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, β' εκδ., Εστία 1982, σ.201

[9] **Χ.Δημόπουλος**, οπ.π., 434

[10] **Α.-Ι.Δ.Μεταξάς**, *Προεισαγωγικά για τον πολιτικό λόγο*, γ' εκδ., Α.Σάκκουλας 2001, σ.111

[11] οπ.π., σ.34-35

[12] **Ν.Α.Σαμαράς**, οπ.π., σ.83

[13] οπ.π., σ.90, 160

[14] οπ.π., σ.101

[15] οπ.π., σ.163

Νέστωρ Κουράκης, *Καθηγητής στη Νομική Σχολή των Πανεπιστημίων Αθηνών και Λευκωσίας, τακτικό μέλος της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών*

Η λέξη Ρητορική σχετίζεται με το ρήμα έρω, που είναι ο μέλλων του λέγω. Έχει, δηλ., άμεση σχέση με τον λόγο, προφορικό ή γραπτό, και με την επίδραση που αυτός ο λόγος μπορεί να ασκήσει στους ανθρώπους. Άρα η Ρητορική αποτελεί τη βάση της επικοινωνίας των ανθρώπων μέσω του λόγου. Και προφανώς, όποιος γνωρίζει να μεταδίδει στους άλλους τις ιδέες του και να είναι αξιόπιστος, αυτός έχει και τη δύναμη να πείθει, επιτυγχάνοντας έτσι στους σκοπούς του. Ταυτόχρονα, με τη Ρητορική προάγεται η ελευθερία της έκφρασης και η ίδια η Δημοκρατία.

Ωστόσο, η Ρητορική δεν είναι απλώς «πειθούς δημιουργός» με φραστικά σχήματα εντυπωσιασμού, όπως την είχαν φαντασθεί οι πρώτοι ρητοροδιδάσκαλοι. Είναι πολύ περισσότερο η επινόηση αποδείξεων, η ικανότητα δηλ., κατά τον Αριστοτέλη στο έργο του «Ρητορική» (1355 b 10), να εντοπίζει κανείς και να χρησιμοποιεί τα διαθέσιμα εκείνα αποδεικτικά μέσα, χάρη στα οποία μπορεί να θεωρηθεί κάτι ως πιθανό ή ευλογοφανές (1355 b 10). Και τέτοια αποδεικτικά μέσα, που εναπόκειται στον ρήτορα να τα διαμορφώσει, είναι κατά τον Αριστοτέλη τρία: Η ηθική προσωπικότητα και πνευματική ακτινοβολία του ρήτορα, η ικανότητά του να διεγείρει το πάθος στην ψυχή των ανθρώπων και ακόμη, η λογική επιχειρηματολογία του. Ηθος, πάθος και λόγος είναι επομένως οι τρεις πυλώνες στους οποίους ένας καλός ρήτορας στηρίζει την πειθώ του (1356 a 1 επ.).

Τους πυλώνες αυτούς συμπλήρωσαν αργότερα οι Ρωμαίοι, προσδίδοντας έμφαση επίσης στα θέματα της καλλιτέπειας και του τρόπου παρουσίασης ενός λόγου «με φωνή τραγωδών και χειρονομίες των διασημότερων ηθοποιών» (Κικέρων, *De oratore*, I.128). Δημιουργήθηκε έτσι, σταδιακά, ένα ολοκληρωμένο σύστημα Ρητορικής Τέχνης, που βρήκε την αποτύπωσή του, μεταξύ άλλων, στο κλασικό έργο «Ρητορική Αγωγή» του ρητοροδιδάσκαλου Κοϊντιλιανού (1^{ος} αι. μ.Χ.).

Με βάση τα ρητορικά εγχειρίδια που εκπονήθηκαν κατά καιρούς στην αρχαία Ελλάδα και στη ρωμαϊκή επικράτεια, η Ρητορική απετέλεσε στα τότε εκπαιδευτικά ιδρύματα μια θεμελιώδη θεωρητική επιστήμη, που μαζί με τη Γραμματική και τη Διαλεκτική θεωρήθηκε ότι μπορούσαν να οδηγήσουν στην κατάκτηση της Φιλοσοφίας ως υπέρτατης τότε επιστήμης.

Με επιμέρους διακυμάνσεις, η διδασκαλία της Ρητορικής δέσποσε σε όλη τη μετέπειτα περίοδο έως τα τέλη του 19^{ου} αι. Τότε όμως περιέπεσε σε μαρασμό και εξαφανίσθηκε ως αυτόνομος κλάδος των ακαδημαϊκών σπουδών, κυρίως υπό το κράτος ενός έντονου θετικιστικού πνεύματος, μέσα στο πλαίσιο του οποίου δεν υπήρχε πλέον χώρος για το «πιθανό» ή το ευλογοφανές». Διάφορες αναπτυσσόμενες τότε επιστήμες, όπως η Ψυχολογία, η Γλωσσολογία, η Σύνθεση του Λόγου, η Κοινωνιολογία κ.ά., επιχείρησαν να καλύψουν το κενό που άφησε πίσω της η Ρητορική.

Ωστόσο, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, συντελείται μια εντυπωσιακή επανεμφάνισή της Ρητορικής στο προσκήνιο. Κυρίως διαπιστώθηκε τότε ότι οι συναφείς αναπτυσσόμενες επιστήμες δεν μπορούν από μόνες τους να συμβάλλουν στη διατύπωση ενός πειστικού, στιβαρού λόγου, προφορικού ή γραπτού, εάν προηγουμένως δεν ενταχθούν σε μία «διεπιστημονική» Ρητορική.

Συνακόλουθα, σημαντικά εγχειρίδια για τη Ρητορική εκδόθηκαν, κυρίως στο εξωτερικό, ενώ επιφανή πανεπιστήμια στις ΗΠΑ (π.χ. Harvard, New York, Boston) και στην Ευρώπη (π.χ. Τυβίγγη και Μαρβούργο Γερμανίας) έχουν εντάξει στο πρόγραμμά τους μαθήματα και σεμινάρια Ρητορικής ή Ορθού Λόγου.

Αυτά στο εξωτερικό. Και το εύλογο ερώτημα: Μήπως θα άξιζε να αναληφθούν ανάλογες πρωτοβουλίες και στα πανεπιστήμια της.